

TEORIJA OSNAŽIVANJA U SOCIJALNOM RADU

SAŽETAK

Suvremeni socijalni rad obilježen je razvojem teorija koje u središtu interesa imaju pitanja društvene nejednakosti, obespravljenosti i različitosti nekih pojedinaca, grupa ili zajednica u društvu. Teorija osnaživanja u socijalnom radu jedna je od teorija koja pokušava odgovoriti na navedena pitanja te aktualizirati socijalno djelovanje potlačenih s ciljem postizanja više razine socijalne pravde u društvu. Orijentirana je ka promociji ljudskog osnaživanja.

Osnaživanje se razumijeva kao namjerni proces koji uključuje inicijativu i djelovanje osoba u zadobivanju moći, preuzimanju kontrole u vlastitom životu i boljem pristupu društvenim resursima sa svrhom ostvarivanja osobnih i kolektivnih ciljeva. U procesu osnaživanja pomažemo korisnicima spoznati i kritički razumijevati strukturne nejednakosti i prepreke te ih poduprijeti u razvijanju onih vještina i akcija kojima mogu značajnije proširiti svoj utjecaj i moć u društvu. Važan aspekt procesa osnaživanja je krajnji rezultat osnaživanja koji donosi promjene u pristupu društvenim resursima i većoj društvenoj moći obespravljenih pojedinaca, grupe ili zajednice.

U ovom radu prikazan je povijesni kontekst razvoja teorije osnaživanja, osnovni koncepti za razumijevanje teorije i prakse osnaživanja u socijalnom radu, kao i osnovne postavke teorije. Posebna pozornost posvećena je principima na kojima se temelji praksa osnaživanja u socijalnom radu i procesu osobnog osnaživanja. Osobno osnaživanje razmatra se kao nužan, ali samo jedan konstitutivan dio ukupnog procesa osnaživanja koji uključuje razinu zajednice i društva u cjelini.

¹ Marijana Kletečki Radović, socijalna radnica, znanstveni novak, e-mail: marijana.kletecki@zg.t-com.hr

Pregledni članak
Primljeno: siječanj, 2008.
UDK: 364.01

Marijana
Kletečki
Radović¹
Sveučilište u Zagrebu
Pravni fakultet
Studijski centar socijalnog
rada

Ključne riječi:

teorija socijalnog rada,
praksa socijalnog rada,
osnaživanje, proces
osobnog osnaživanja.

UVOD

Oduvijek je poslanje profesije socijalnog rada bilo unapređivanje dobrobiti čovjeka, pomaganje u zadovoljavanju ljudskih potreba s posebnom pažnjom za potrebe i osnaživanje ranjivih, obespravljenih ljudi ili onih koji žive u siromaštvu. Također, od samih začetaka profesije, socijalni rad se zanima za dobrobit pojedinca u njegovom socijalnom okruženju, kao i za dobrobit društva u cjelini. Zadatak je socijalnih radnika promicati socijalnu pravdu i socijalnu promjenu sa i u korist svojih korisnika. Socijalni radnici imaju odgovornost osporavati negativnu diskriminaciju koja se temelji na karakteristikama kao što su sposobnosti, godine, kultura, rod ili spol, supružnički status, socio-ekonomski status, političko stajalište, boja kože, rasa ili druge fizičke karakteristike, seksualna orijentacija ili duhovno vjerovanje (IASSW i IFSW, 2004.).

Jedan od pristupa koji socijalni radnici koriste, kako bi odgovorili na diskriminaciju i potlačenost bilo koje vrste, jest osnaživanje. Tema osnaživanja permanentno se spominje u literaturi o socijalnom radu od 1980-ih godina, ali kako navode Smale, Tuson i Statham (2000.) o osnaživanju je lako govoriti, no teže ga je postići.

Bit osnaživanja je omogućiti pojedincu ili grupi preuzeti kontrolu nad životnim okolnostima, postizanje osobno važnih ciljeva i povećanje sposobnosti za donošenje učinkovitih odluka. Osnaživanje korisnika, odnosno grupa ili zajednice, danas je sastavni dio prakse socijalnog rada, pa i onda kada u fokusu nije primarno problem diskriminacije neke vrste.

Filozofija osnaživanja zastupa ideju **perspektive moći i kreativnog kapaciteta korisnika** za razvoj ideja i aktivnosti s ciljem poboljšanja životne situacije (Payne, 2005.). To znači da su sami korisnici, odnosno pojedinci, grupe ili zajednice, najbolji izvor znanja o sebi, o tome što trebaju i čemu streme. Biti etički osviješten socijalni radnik znači znati koristiti korisnikovo znanje, slušati njegove želje i iskoristiti njegovu snagu za pozitivne ishode u budućnosti. Pristup uvažavanja korisnikovog znanja o sebi, te prihvaćanja razumijevanja situacije kroz korisnikovu vizuru je samo po sebi osnažujuće iskustvo, što je iznimno važno za korisnike koji imaju iskustvo potlačivanja i nemogućnost izražavanja sebe i svojih težnji.

Siromašni, osobe s invaliditetom, osobe s etničkom pozadinom, homoseksualne osobe ili na bilo koji drugi način diskriminirane osobe ili zajednice suočavaju se s pitanjima nejednakosti, nepravdi, potlačivanja i u suvremenom, demokratskom društvu. Odgovor na pitanja marginalizacije i socijalnog raslojavanja možemo potražiti u teorijama osnaživanja², jer se upravo one obraćaju dinamici diskriminacije i potlačenosti. To su teorije

² U širem smislu pod teorijama osnaživanja razumijevamo sve one koje pružaju konceptualizaciju socijalnog raslojavanja i potlačenosti, identificiraju osobne i društvene prepreke te dinamiku koja podržava potlačenost, nude vrijednosne okvire za promociju ljudskog osnaživanja postizanja socijalne pravde, te uporište vide u snazi, otpornosti i resursima ljudi (npr. feminističke teorije, homoseksualne teorije osnaživanja, teorija osnaživanja u socijalnom radu...).

za socijalno djelovanje i orijentirane su pragmatično i socijalno pravedno (Robbins, Chatterjee i Canda, 1998.). Namjera im je promovirati svijest o okolnostima stvarnog života, te djelovanja koje donosi promjenu (Gutiérrez, 1990., 1995.). Teorije osnaživanja govore nam o tome kako je za razumijevanje prirode potlačenosti nužno »očima ljudi vidjeti« socijalne, kulturne ili društvene prepreke.

Praksa osnaživanja, temeljena na teoriji, može se koristiti kao pomoć obespravljenim ljudima kako bi prepoznali svoje težnje i snage, s ciljem uključivanja u aktivnosti za poboljšavanje osobnog života, ali i za socijalnu pravdu. Teorije osnaživanja podupiru osobnu snagu, otpornost i resurse korisnika. One ne krive »žrtvu« za njihovu (ne)mogućnost pristupa resursima i moći, već prepoznaju da takvi problemi nastaju kao posljedica neuspjeha društva da ispuni potrebe svih svojih članova (Solomon, 1976.; Slaples, 1990., prema Robbins, Chatterjee i Canda, 1998.).

Neki autori osnaživanje vide kao sredstvo za borbu protiv socijalnih problema kao što su siromaštvo ili problemi u pristupu obrazovanju i zdravstvenoj skrbi (Arai, 1997.b). Cheater (1999., prema Hyung Hur, 2006.) smatra da tradicionalno bespomoćnije grupe u zajednici mogu zadobiti utjecaj kada je njihova moć povezana s ekonomskim razvojem. No, to nije isključiv put do osnaživanja. Primjerice, siromaštvo ne treba promatrati jedino kao materijalni problem, već kao socijalnu, političku i psihološku bespomoćnost. Proces osnaživanja siromašnih (Friedmann, 1992., prema Hyung Hur, 2006.) podrazumijeva dva koraka, prvo mobiliziranje siromašnih i tada transformaciju njihove socijalne moći u političku moć. Razumijevajući Friedmanna, ljudi u potrebi mogu umanjiti svoje siromaštvo aktivirajući sami sebe za političko uključivanje na široj društvenoj razini.

Oснаživanjem pojedinca otvara se prostor za utjecaj na razini zajednice, pa i društva u cjelini. Jedan od ciljeva osnaživanja je i pomak u društvenoj svijesti, a radi ravnopravnijeg položaja svih članova jednog društva. Teorije osnaživanja prepoznaju da osobna dobrobit ne može i ne smije biti odvojena od kolektivne dobrobiti, što je u potpunosti vrijednost i određenje socijalnog rada koji uvijek zahvaća razinu društva i ukazuje na ograničenosti sustava u cjelini.

POVIJESNI KONTEKST RAZVOJA TEORIJE OSNAŽIVANJA

Značajniji interes za konceptualizaciju teorije osnaživanja unutar socijalnog rada javlja se 80-ih godina 20. stoljeća. Neki autori govore o osnaživanju kao relativno novom konceptu, no ideja osnaživanja je već dugo sastavni dio prakse socijalnog rada (Simon, 1995., prema Payne, 2005.).

Ideju i razvoj prakse osnaživanja nalazimo u radu američkih socijalnih radnica Jane Addams i Berthe Capen Reynolds (Robbins, Chatterjee i Canda, 1998.). One su već početkom 20. stoljeća upozoravale na važnost protudiskriminacijske prakse u socijalnom radu, radeći na smanjenju potlačivanja manjina, imigranata, siromašnih, zagovarajući rasnu

pravednost i veću zaštitu prava žena i djece. Takav socijalni rad doveo je do razvoja posebnog pogleda na ulogu socijalnog radnika, korisnika te procesa promjene. Ta rana shvaćanja prakse, socijalnih radnika i korisnika sadržavala su elemente koji su karakteristični za praksu orijentiranu osnaživanju. Uključuju odnos socijalni radnik - korisnik kao »savez«, odnos socijalni radnik - korisnik kao recipročnu razmjenu učenja, te stavljaju naglasak na vrijednost samoodređenja korisnika (Addams, 1893.; Reynolds, 1951., prema Robbins, Chatterjee i Canda, 1998.).

Korijene teorije osnaživanja nalazimo u mislima i djelu Paula Freirea (Breton, 1994.; Robbins, Chatterjee i Canda, 1998.; Sadan, 2004.; Hipilito-Delgado i Lee, 2007.) koji je svoj život i rad posvetio osnaživanju obespravljenih i marginaliziranih zajednica u Brazilu. Zagovarao je ideju socijalnog djelovanja i podizanja svjesnosti obespravljenih kroz obrazovanje. Suštinu koncepta osnaživanja nalazimo u njegovom djelu *Pedagogija obespravljenih*, prvi put objavljenom 1970. godine, u kojem kaže: »...pedagogija obespravljenih je pedagogija ljudi uključenih u borbu za vlastito oslobođenje. I oni koji se prepoznaju ili se počinju prepoznavati kao obespravljeni moraju biti među pokretačima te pedagogije. Nijedna pedagogija koja doista oslobađa ne može ostati odvojena od obespravljenih, tretirajući ih kao nesretnike i nudeći im tlačitelja kao model koji trebaju oponašati. Obespravljeni moraju biti sami sebi primjer u borbi za oslobođenje.« (Freire, 2002.).

Povijesno gledano, teorije osnaživanja odražavaju širok raspon ideja i tema iz sociologije, ekonomske i političke teorije, teologije oslobođenja te tradicije socijalnog rada (Robbins, Chatterjee i Canda, 1998.). Tako značajan utjecaj na razvoj teorije osnaživanja nalazimo u radikalnom i kritičkom socijalnom radu (Robbins, Chatterjee i Canda, 1998.; Payne, 2005.) te u feminističkom pristupu (Gutiérrez, 1990.; Lenug, 2005.; Payne, 2005.; Hipilito-Delgado i Lee, 2007.).

Glavni elementi radikalne i kritičke teorije fokusirani su na strukturalna objašnjenja socijalnih problema te na nejednakost i potlačivanje koje u prvom redu proizlazi iz društvenog statusa, odnosno klase (Payne, 2005.). Ove perspektive ne promatraju individualne probleme kao posljedicu biopsiholoških karakteristika, nego smatraju da problemi proizlaze iz socijalnog ustroja društva. Nejednakost se izražava kroz društveni poredak u kome razlike u klasi, rodu, spolu, dobi, rasi, onesposobljenosti dopuštaju ljudima s ekonomskom i društvenom moći da definiraju jedan aspekt karakteristika društva kao valjan te da potlače one koji ne posjeduju te karakteristike. Potlačivanje se događa kroz isključivanje grupa iz mogućnosti participacije u društvu i onemogućavanje kvalitetnijeg života.

Radikalna i kritička praksa promoviraju podizanje svjesnosti o socijalnoj nejednakosti, političkoj akciji i društvenoj promjeni. Uklanjanje ili smanjivanje nejednakosti i nepravde u društvu primarni je motivacijski faktor za socijalnu akciju (Payne, 2005.). Inzistira se na društvenoj promjeni koja ima za cilj postizanje većeg stupnja jednakosti u raspodjeli

društvenih resursa i uključenosti u društvene tokove odlučivanja. Osviješteni pojedinci ili »ljudi subjekti« (Freire, 2002.) su oni koji mogu stvarati i kontrolirati svoje vlastite društvene strukture (Payne, 2005.). Upravo priznavanje mogućnosti osvještavanja pojedinaca i poduzimanja socijalnih akcija pomaže u smanjivanju posljedica potlačivanja u društvenim strukturama.

Ovo su korijeni teorija koje su usmjerene k razmatranju potlačivanja i marginalizacije posebnih grupa u društvu, kao npr. žena, etničkih manjina, osoba s invaliditetom i dr. Zanimljivo je da se radikalni socijalni rad iznjedren 1970-ih godina u kasnijim 1990-im razvio prema kritičkoj praksi utjelovljujući feminističku i protudiskriminacijsku perspektivu te elemente teorije osnaživanja uz suvremenu kritičku teoriju (Payne, 2005.).

Feministička teorija bavi se političkim, društvenim, kulturnim i ostalim oblicima dominacije nad ženama i njihovim društvenim odnosima unutar sustava koji privilegira i osnažuje muškarce te stvara međuspolne odnose koji obezvređuju i oslabljuju žensko iskustvo (Ritzer, 1997.; Payne, 2005.). Iako se feminističke perspektive prvenstveno bave pitanjima žena, dale su značajan doprinos u razvoju teorija koje govore o društvenoj nejednakosti i koje promoviraju socijalno djelovanje. Temeljna feministička pitanja kao što su nejednakosti u mogućnostima, dominacija jednog spola, potlačivanje u klasnom društvu, različitost i vrijednost iskustva, kulturni i društveni tokovi koji ograničavaju mogućnosti za razvoj (prema Ritzer, 1997.) su univerzalna pitanja za sve teorije društvene nejednakosti, pa tako i teorije osnaživanja.

Glavni koncepti feminističke perspektive su (Payne, 2005.): podizanje svijesti kao strategije za stimuliranje svjesnosti i promjene, refleksivnost kao oruđe istraživanja te njihovo kasnije usvajanje kao elemenata prakse, dijaloško egalitarni odnosi kao sredstvo za vrednovanje i osnaživanje žena.

Grupni rad i razvoj grupa samopomoći također je značajno područje utjecaja na razvoj prakse i teorije osnaživanja (Breton, 1994.; Robbins, Chatterjee i Canda, 1998.; Payne, 2005.). Temeljno načelo grupnog rada, da članovi grupe mogu pomoći jedni drugima kroz zajedničko iskustvo, tako da izmjenjuju osjećaje, informacije, sugestije, ideje i rješenja problema, podupiru se (Heap, 1985., prema Ajduković, 1997.) nudi jasnu perspektivu osnovnih elemenata procesa osnaživanja. Grupni rad je prirodna metoda za osnaživanje (Breton, 1994.). Grupni rad omogućava članovima da se suoče i utvrde istodobno zajednička i različita nezadovoljstva i potrebe te da ih prevedu u zahtjeve te olakšava istraživanje načina na koje se ti zahtjevi mogu zadovoljiti. Zajednički se dolazi do uvjerenja da članovi imaju pravo steći vlast i kontrolu nad vlastitim životom te da se osjećaju sigurnima dok se suprotstavljaju konvencionalnoj slici stvorenoj o njima. Grupa omogućuje stjecanje uvida na osnovi kojeg je moguće prevrednovanje, uz promjenu koja se javlja u pojedinačnom i zajedničkom djelovanju (Butler i Wintram, 2005.) Grupe mogu biti temelj za šire oblike društvene akcije. One omogućavaju ljudima da podijele resurse i udruženo iniciraju i eksperimentiraju u zajedničkim akcijama (Payne, 1997.).

U novije vrijeme aktivnosti razvoja ljudskih prava (manjina, osoba s invaliditetom, homoseksualne zajednice i dr.), razvoj organizacija i zajednica, imale su značajniju ulogu u osnaživačkom pristupu u socijalnom radu (Robbins, Chatterjee i Canda, 1998.).

Za područje razvoja prakse osnaživanja te konceptualizaciju teorije osnaživanja u socijalnom radu značajnu ulogu ima rad Barbare Solomon *Black empowerment* objavljen 1976. godine (prema Payne, 2005.). Iako se Barbara Solomon primarno bavila pitanjem i osnaživanjem afroameričke etničke manjine, njezin rad smatra se pionirskim u području razvoja teorije osnaživanja.

Ostali važni teoretičari orijentirani k teoriji osnaživanja koja uključuje analizu strukture potlačivanja te strategije osnaživanja obespravljenih pojedinaca, grupa i zajednica, su Judith Lee (*The Empowerment Approach to Social Work Practice*) i Lorraine M. Gutiérrez (*Empowerment in Social Work Practice*) (prema Robbins, Chatterjee i Canda, 1998.; Payne, 2005.).

Na našem području, svakako značajan doprinos i pomak u razumijevanju suvremenog socijalnog rada koji se temelji na praksi osnaživanja, protudiskriminacijskoj praksi, zagovaranju i samozagovaranju korisnikovih prava i potreba, te postmodernističkoj perspektivi nalazimo u radu *Izazovi socijalnog rada s pojedincem* (Urbanc, 2006.).

Također, u Hrvatskoj, dobru praksu i teoriju osnaživanja za prava osoba s invaliditetom, transparentno promoviraju udruge civilnog društva tog djelokruga rada i interesa (npr. Udruga za promicanje inkluzije, Društvo tjelesnih invalida, Društvo invalida cerebralne i dječje paralize, Društvo oboljelih od mišićne distrofije, Udruga za pomoć osobama s mentalnom retardacijom - Vjeverica i dr.).

OSNOVNI KONCEPTI ZA RAZUMIJEVANJE TEORIJE OSNAŽIVANJA

OSNAŽIVANJE

Osnaživanje se odnosi na procese kojima pojedinci, grupe ili zajednice zadobivaju moć, autoritet, pristup društvenim resursima i kontrolu nad svojim životima. Preuzimanjem kontrole u vlastitom životu i pristupanjem društvenim resursima, zadobiva se sposobnost ostvarivanja osobnih i kolektivnih težnji, odnosno ostvarivanje važnih životnih ciljeva.

Obespravljeni, potlačeni, deprivirani ljudi nisu »...osobe bez osobnih, moralnih, duhovnih snaga ili sposobnosti, već su prije svega osobe kojima su životne šanse i mogućnosti izbora značajno prikraćene u podjeli društvenih, ekonomskih, političkih moći i sredstava« (Breton, 1994.).

Tako se teorija osnaživanja izričito usredotočuje na strukturne prepreke koje onemogućuju ljudima pristup društvenim sredstvima neophodnim za sveukupno zdravlje i dobrobit. Strukturne prepreke mogu biti: nejednaka raspodjela bogatstva i moći, karakteristična za postindustrijska društva, utjecaj dugotrajne marginalizacije pojedinih

skupina (npr. siromašni, Romi, osobe s invaliditetom, pripadnici homoseksualnih skupina itd.), otežan pristup obrazovanju ili zdravstvu, neadekvatna zakonska regulativa i dr.

Stoga teoriju osnaživanja ne zanima isključivo proces osnaživanja, već i rezultat koji donosi promjenu u značajnijem pristupu društvenim sredstvima i većoj društvenoj moći obespravljenih pojedinca, grupe ili zajednice.

Teorija osnaživanja upravo nalaže razumijevanje koncepta osnaživanja na dva načina, odnosno osnaživanje sagledava kao proces koji uključuje inicijativu, djelovanje i programe, ali i kao rezultat postignute razine osnaživanja (Zimmerman, 1995., prema Nachshen, 2004.)

Osnaživanjem pojedinaca, utječe se na bolje upoznavanje osobnih potreba, što vodi k povećanju osobne moći i sigurnosti u vlastite snage (osobna moć), čime se stvara kapacitet za prenošenje utjecaja na druge ljude (interpersonalna moć), a time se otvaraju mogućnosti zadiranja i u širi društveni kontekst (politička moć).

Teoretske rasprave ukazuju kako osnaživanje možemo razmatrati s tri značajne razine (Shultz i sur., 1995., prema Nachshen, 2004.). Najšira razina je razina osnaživanja zajednice koja uključuje djelovanje grupa ljudi za opće poboljšanje života u zajednici. Slijedeća razina je osnaživanje organizacija koje uključuje procese i programe za jačanje ciljanog djelovanja članova neke organizacije. Na individualnoj razini analize, psihološko osnaživanje zahtijeva razumijevanje socijalno političke okoline, što uključuje poznavanje zakona te prihvatanje svojih prava i odgovornosti. Također, podrazumijeva uvjerenje o osobnoj sposobnosti i kompetencijama za takvo djelovanje, što uključuje samopouzdanje, samopoštovanje, samoučinkovitost.

U konačnici, osnaživanje uključuje trud za povratom kontrole nad svojom okolinom putem proaktivnog djelovanja ili zagovaranja (Nachshen, 2004.).

MOĆ

Koncept **moći** ključan je za razumijevanje teorije osnaživanja. U kontekstu ove teorije moć se odnosi na mogućnost pristupa i kontrole nad društvenim resursima i ljudima. Najznačajniji ishod procesa osnaživanja je osvajanje moći pojedinca ili grupa, ali na način koji ne ugrožava druge čimbenike u zajednici (Ajduković, 2003.).

Elisheva Sadan (2004.) u svojoj knjizi *Empowerment and Community Planning* detaljno razmatra teorije moći, te zaključuje kako je svaka diskusija o teoriji osnaživanja u sjeni rasprave o značenju moći. Moć je nemoguće jednodimenzionalno definirati. Moć i kontrola relativni su koncepti jer ni jedno ljudsko biće ne posjeduje apsolutnu kontrolu u svim značajnim aspektima vlastitog života (Breton, 1994.).

Sažimajući raspravu o teorijama moći, Sadan (2004.) zaključuje kako je teško pronaći usklađenu definiciju moći zbog slijedećih kontradiktornih karakteristika:

- Moć se mora pridobiti. Moć se može uvježbati. Moć je stvar autoriteta.
- Moć pripada osobi. Moć pripada kolektivu. Moć ne može biti pridodana bilo kome, ona je kvaliteta društvenog sustava.

- Moć uključuje sukob. Moć ne uključuje sukob u svakom slučaju. Moć generalno uključuje sukob, ali ne nužno.
- Moć pretpostavlja otpornost. Moć je povezana s poslušnosti. Moći je zajednička otpornost i poslušnost.
- Moć je povezana s potlačenosti i pravilima. Moć je produktivna i stvara mogućnost razvoja. Moć je i zlo i dobro.

Iz perspektive strukturalizma, osnaživanje ne govori ni o čemu ako ne govori o moći (Rowlands, 1998., prema Leung, 2005.). Moć se doživljava kao oruđe koje koriste tlačitelji za potlačivanje marginaliziranih u društvu.

Oснаživanje stoga mora uključivati prepoznavanje načina na koji moć djeluje u društvu te kakav to utjecaj ima na ljudsku moć, kako bi onda ljudi mogli vratiti veću kontrolu nad svojim životom (Parsons, 1991.; Rubin i Rubin, 1992.; Solomon, 1976., prema Leung, 2005). No, strukturna perspektiva osnaživanja upozorava na rizik predviđanja dinamike moći te protoka socijalnih odnosa. Analiza odnosa moći je složena i mnogostrana te je potrebno prepoznati postojanje proturječja, nesigurnosti i promjenjivosti u odnosima (Healy i Fook, 1994., prema Leung, 2005.).

S obzirom na široki spektar definiranja i razumijevanja koncepta moći, Tew (2006.) smatra da je od velike pomoći stvaranje konceptualnog okvira koji ukazuje na položaj različitih mogućnosti odnosa moći. On polazi od razlikovanja »vertikalnog« djelovanja **moći nad** kroz određeni oblik društvene podjele ili razlike te »horizontalnog« razvoja **moći sa (zajedničke moći)** među ljudima. Također, razlikuje ima li korištenje moći produktivne aspekte, odnosno ishode ili rezultira nekim ograničenjima, odnosno zatvaranjem mogućnosti.

Spajanjem ovih dviju dimenzija analize moći u konceptualni obrazac razlikujemo nekoliko modela korištenja moći (tablica 1.).

Tablica 1.

Obrazac odnosa moći (Tew, 2006.)

	Moć nad	Moć sa (zajednička moć)
Djelotvorni modeli moći	Zaštitnička moć Korištenje moći s ciljem zaštite ranjivih osoba i njihovih mogućnosti za napredak.	Suradnička moć Zajedničko djelovanje, dijeljenje, međusobna podrška i izazov - prihvaćanjem istovjetnosti i razlika.
Ograničavajući modeli moći	Opresivna moć Iskorištavanje razlika za jačanje vlastite pozicije i resursa na račun drugih.	Namještena moć Udruživanje s ciljem isključenja ili potiskivanja »drugačijeg«.

Dok konvencionalni pristupi protudiskriminacijskoj praksi teže postavljanju oslobođajućeg djelovanja kao jednodimenzionalnu borbu potlačenih (ili u ime potlačenih) protiv snaga dominantnih, ovaj obrazac nudi širu sliku kako moć može djelovati na kompleksnije i kontradiktornije načine, gdje svi akteri ne moraju biti doživljeni kao negativni ili ograničavajući. Ljudi mogu biti i najčešće jesu uključeni u više od jednog oblika moći u isto vrijeme (Tew, 2006.).

Ponuđeni model nudi dinamičko razumijevanje odnosa moći i mogućnost kritičkog promišljanja moći iz različitih perspektiva. Iz perspektive korisnika, korištenje **zaštitničke moći** je vrlo često u rukama onih koje doživljavaju kao »tlačitelje«, onih koji donose odluke u ime njih i za njih. To su oni koji imaju stvarni utjecaj na društvene, političke i zakonodavne odluke, koji imaju moć i mogu je koristiti za nametanje svojih programa onima koji su ranjivi ili u potrebi. Socijalni radnici i svi oni koji su u poziciji koristiti **zaštitničku moć** svakako bi trebali imati na umu da svaka težnja za spašavanjem i zaštićivanjem umjesto surađivanja i partnerskog odnosa može ugušiti ili potkopati sposobnosti onih kojima je ionako teško samima mobilizirati moć te da na taj način učvrstujemo njihovu nemoćnost umjesto da se bore protiv nje.

NEMOĆNOST

Nemoćnost je »...nemogućnost upravljanja emocijama, vještinama, znanjem i/ili materijalnim resursima na takav način da ponašanje u skladu s društveno prihvaćenim vrijednostima dovodi do osobnog zadovoljstva...« (Solomon, 1976., prema Payne, 1997.).

Smatra se kako nemoćnost proizlazi iz negativnih vrednovanja koja se razvijaju među obespravljenim, marginaliziranim, manje vrijednim grupama (Robbins, Chatterjee i Canda, 1998.).

Dugotrajno isključivanje iz procesa odlučivanja, ili uopće izostanak mogućnosti sudjelovanja u donošenju odluka dovodi do stanja bespomoćnosti, nevjerovanja u vlastite sposobnosti i opće letargije. Freire (2002.) kaže: »Samopodcjenjivanje je još jedna karakteristika obespravljenih koja izvire iz toga što prihvaćaju mišljenje koje tlačitelji imaju o njima. Toliko često čuju kako ne valjaju, ništa ne znaju i ništa ne mogu naučiti, kako su bolesni, lijeni i neproduktivni, da na kraju i sami počnu vjerovati u vlastitu nesposobnost.«.

Radeći u području socijalnog rada svjedoci smo općeg nepovjerenja u vlastite snage korisnika koji na poticaj za promjenom često odgovaraju »...nas ionako nitko ne čuje, ne shvaća ozbiljno...« ili »...što mi možemo učiniti, ta kome smo važni?...«. I kao što je već ranije rečeno, nijedna osoba nije osoba bez sposobnosti i snaga, no ako oduzmemo mogućnost korištenja osobnih snaga, s vremenom će se zaboraviti i da postoje, kao i načini na koje se mogu aktivirati. No, koliko sami socijalni radnici te institucije socijalne skrbi imaju utjecaj na stanje bespomoćnosti korisnika? Odgovor možemo potražiti u velikom broju institucionaliziranih ustanova za skrb osoba koje tradicionalno spadaju u grupe

marginaliziranih (npr. osobe s duševnim smetnjama, osobe s invaliditetom, zatvorenici i dr.) u kojima ne postoji mogućnost samoodlučivanja i samokontrole nad elementarnim potrebama, kao što je izbor hrane koja će se svakog dana pripremati, dijeljenja osobnog prostora za život i privatnosti, mogućnosti provođenja aktivnosti i sl.

Skloni smo gledati na čitave grupe ili zajednice (npr. siromašne, Rome, nezaposlene...) kao nemoćne i nesposobne za poduzimanje akcija usmjerenih na poboljšanje uvjeta života i izlaska iz nepovoljnih životnih uvjeta, no bez osvrta na činjenicu da predugo nisu bili u situaciji donositi odluke, da su možda izgubili samopouzdanje u vlastite snage, kao i samopouzdanje da ih »moćni« mogu čuti, razumjeti i prihvatiti njihove prijedloge promjena.

KRITIČNA SVJESNOST

Teorija osnaživanja kaže kako je za osnaživanje nužno povezati osjećaj samokorisnosti s **kritičnom svjesnošću** i učinkovitim djelovanjem (Robbins, Chatterjee i Canda, 1998.). Podizanje kritične svijesti je proces povećavanja svijesti kako političke strukture utječu na iskustvo pojedinca ili grupe, te doprinose osobnoj ili grupnoj nemoćnosti (Freire, 2002.).

Gutiérrez (1990., prema Robbins, Chatterjee i Canda, 1998.) navodi da kritična svjesnost uključuje tri kognitivne komponente:

1. identificiranje sa sebi sličnima
2. smanjivanje samookrivljanja za prošle događaje
3. osjećaj osobne slobode.

Bez sagledavanja vlastitih pozicija u društvu i preuzimanja odgovornosti za osobna činjenja ili nečinjenja, nema zadovoljavajućih pomaka u smjeru pridobivanja javnog prostora moći i ostvarivanja značajnijih interesa za vlastiti boljitak. Dobar primjer za to su udruge civilnog društva osoba s invaliditetom koje su preuzele odgovornost za dobrobit svojih članova i obratile se javnosti mnogim akcijama u svrhu promocije svojih prava i javnim neprihvatanjem pozicije obespravljenih u društvu (npr. Festival jednakih mogućnosti, programi neovisnog življenja i sl.).

U tom smislu Freire (2002.) kaže: »Na svim stupnjevima svojeg oslobođenja obespravljeni moraju sebe vidjeti kao ljude koji su se odazvali ontologijskom i povijesnom pozivu da postignu punu humanost.«.

DRUŠTVENO RASLOJAVANJE

Ljudska povijest obilježena je stremljenjem k društvu u kome su svi članovi jednaki. To bi bilo društvo u kojem se ljudi ne bi razlikovali prema bogatstvu, moći, ugledu ili nekim drugim karakteristikama. Takvo društvo ne postoji, »...sva ljudska društva (...) imaju neki oblik društvene nejednakosti. Posebno su moć i prestiž nejednako raspodijeljeni među

pojedincima i društvenim skupinama, a u mnogim društvima postoje također uočljive razlike u raspodjeli bogatstva« (Haralambos i Holborn, 2002.).

Teorija osnaživanja temelji se na ideji da se društvo sastoji od raslojenih grupa koje posjeduju različite i nejednake razine moći i kontrole nad društvenim resursima.

Društvena nejednakost odnosi se na postojanje društveno stvorene nejednakosti (Haralambos i Holborn, 2002.), a **društveno raslojavanje (stratifikacija)** je proces kojim se ljudi hijerarhijski grupiraju temeljem nejednake raspodjele u bogatstvu, moći, prestižu, pristupu resursima i životnim prilikama (Robbins, Chatterjee i Canda, 1998.).

Društveno raslojavanje i nejednakost temelje se na spolu, dobi, narodnosti, vjeri, invaliditetu, seksualnoj pripadnosti, jezičnoj pripadnosti, kulturi, rasi i staležu.

Za razumijevanje aspekata sustava društvenog raslojavanja nužno se osvrnuti na supkulturne slojeve (socijalne slojeve ili staleže), društvenu mobilnost i životne šanse (Haralambos i Holborn, 2002.).

Kad neki članovi društva imaju iskustvo sličnih životnih okolnosti i problema koji nisu zajednički svim članovima, razvija se supkultura (Haralambos i Holborn, 2002.), odnosno socijalni staleži su grupe koje dijele slične i nejednake količine bogatstva, prestiža ili moći u društvu (Robbins, Chatterjee i Canda, 1998.). Karakteristično za zapadna, industrijska društva je postojanje posebne supkulture radničke odnosno srednje klase. Socijalni slojevi (staleži) obično se temelje na nekim kombinacijama prihoda, obrazovanja, zanimanja i bogatstva, iako suvremene teorije predlažu model po kojem se socijalni statusi razlikuju temeljem pristupa političkoj moći (Beeghley, 1989., prema Robbins, Chatterjee i Canda, 1998.). Takvo društveno raslojavanje značajno doprinosi riziku multipliciranja nejednakosti ako je povezano s drugim čimbenicima raslojavanja kao što su npr. spolno, dobno, etničko, psihofizičko stanje i dr. Dakle, kombinacija etničke pripadnosti, spola i socioekonomskog statusa ili dobi, spola i socioekonomskog statusa (npr. siromašna Romkinja ili siromašna, stara, ženska osoba) za mnoge pojedince predstavlja trostruki rizik.

Društvena mobilnost znači mogućnost prelaska iz jednog sloja u drugi (Haralambos i Holborn, 2002.). Može biti usmjerena prema gore, primjerice prelazak iz radničke u srednju klasu ili prema dolje. Zatvoreni društveni sustavi su oni koji daju malo mogućnosti za društvenu mobilnost, a otvoreni oni s relativno visokim stupnjem društvene mobilnosti. Iako se kapitalistička, industrijska društva smatraju društvima otvorene mobilnosti, žene, pripadnici etničkih manjina, slabije obrazovani te oni s manjim pristupom u obrazovanju imaju manje mogućnosti kao grupa postati mobilni prema gore (npr. broj žena ili pripadnika nacionalnih manjina u visoko pozicioniranim poslovnim ili političkim krugovima!).

Položaj neke osobe u sustavu stratifikacije može imati važne posljedice za mnoga životna područja. On može uvećati ili umanjiti životne šanse, tojest njegove mogućnosti da stekne one stvari koje su definirane kao poželjne i izbjegne one stvari koje su definirane kao nepoželjne u njegovu društvu (Haralambos i Holborn, 2002.). Životne šanse uključuju

npr. izgleda da se bude zdrav, da se živi u socijalnom i ekonomskom blagostanju, da se stekne značajan stupanj obrazovanja, da se živi u geografski povoljnim životnim uvjetima i sl.

Kao što je već naglašeno, nejednakost postoji u svakom društvu. Ono što je različito od društva do društva su dominantni oblici raslojavanja i nejednakosti. Činjenica je da u nekim društvima postoje minimalni i fleksibilniji oblici raslojavanja, a druga imaju složenije i rigidnije oblike.

TEORIJA OSNAŽIVANJA U SOCIJALNOM RADU

Od samih početaka profesija socijalnog rada imala je misiju i predanost raditi u ime obespravljenih i potlačenih pojedinaca i grupa. Danas je ta ideja sastavni dio suvremenog određenja socijalnog rada koje kaže da: »Profesija socijalnog rada promiče socijalne promjene, rješavanje problema u međuljudskim odnosima te osnaživanje i oslobađanje ljudi kako bi se povećalo blagostanje...« (IASSW i IFSW, 2004.).

Teorija i praksa osnaživanja sastavne su teme svakog ozbiljnog udžbenika socijalnog rada, a danas je gotovo nemoguće raspravljati o profesionalnoj praksi bez pristupa osnaživanja na svim metodološkim razinama.

Začetke konceptualizacije teorije osnaživanja u socijalnom radu nalazimo u radu Barbare Solomon (1976., prema Robbins, Chatterjee i Canda, 1998.; Payne, 1997.; Gutierrez, Parsons i Cox, 2003.) koja osnaživanje definira kao »...proces gdje socijalni radnik pokreće, uključuje se u niz aktivnosti s korisnikom ili korisnikovim sustavom s ciljem smanjenja bespomoćnosti koja je stvorena negativnim procjenama temeljenim na pripadnosti stigmatiziranoj grupi.«

Osnaživanje uključuje identificiranje direktnih i indirektnih snažno djelujućih zapreka (eng. *power blocks*) koje doprinose bespomoćnosti, ali i razvoju i prihvaćanju određenih strategija kako bi se te prepreke savladale.

Direktne i indirektno snažno djelujuće zapreke (eng. *power blocks*) su: »...bilo koji čin, događaj ili stanje koji remete proces kojim pojedinac razvija učinkovite osobne i socijalne vještine« (Solomon, 1987., prema Robbins, Chatterjee i Canda, 1998.).

Zapreke mogu djelovati na svim razinama, primarnoj, sekundarnoj i tercijarnoj.

Indirektno zapreke mogu se javljati tijekom cijelog osobnog razvojnog procesa gdje značajni drugi imaju utjecaj. Na primarnoj razini, negativne procjene ili stigmatizacija uvjetovana npr. životom u siromaštvu, pripadnosti određenoj manjini, bolesti, mogu biti usađene u obiteljske vrijednosti i procese koji mogu ometati optimalan razvoj individualnih resursa kao što su samopoštovanje ili kognitivne vještine. Na sekundarnoj razini javljaju se kada osobni resursi, ograničeni na primarnoj razini, kočuju razvoj interpersonalnih i socijalnih vještina. Tercijarna razina javlja se kada ograničeni osobni resursi, te neadekvatne

M. Kletečki Radović: Teorija osnaživanja u socijalnom radu

interpersonalne i socijalne vještine ograničavaju učinkovitost i djelotvornost u izvršavanju uvažavajućih socijalnih uloga u društvu.

Direktne snažno djelujuće zapreke javljaju se kada negativne procjene izravno dolaze od strane socijalne djelatnosti i njihovih predstavnika. Na primarnoj razini, npr. direktne zapreke javljaju se kada određene marginalizirane skupine primaju lošiju zdravstvenu skrb što dovodi do loših zdravstvenih uvjeta za pojedinca i zajednicu u cjelini, te se stvara direktna zapreka za razvoj dobrog zdravlja. Na sekundarnoj razini, direktne zapreke javljaju se kada su određenim skupinama (npr. na temelju etničke, nacionalne ili koje druge pripadnosti) ograničene prilike za obrazovanjem, zapošljavanjem, napredovanjem u karijeri i sl. U tom slučaju, iako pojedinci mogu imati osobni kapacitet za razvoj socijalnih vještina, to im nije dozvoljeno ili im je nedostupno. Na tercijarnoj razini, uskraćuju im se preuzimanje uvažanih socijalnih uloga (profesionalnih, statusnih...) ili pristup materijalnim sredstvima potrebnim za učinkovito sudjelovanje u društvu.

Značajan aspekt prakse osnaživanja je rad s obespravljenim korisnicima na smanjenju ili uklanjanju bespomoćnosti. Bit osnaživanja je »...proces povećavanja osobne, interpersonalne ili političke moći kako bi pojedinci, obitelji ili zajednice mogle poduzimati akcije za poboljšavanje njihove situacije« (Gutiérrez, 1990., 1995.; Gutiérrez, Parsons i Cox, 2003.)

Prije no što pojedinci, grupe ili zajednice krenu u razvoj i učenje vještina za preuzimanje moći i kontrole nad vlastitom životom, važno je identificirati odakle dolazi ta moć koja kontrolira njihovu životnu stvarnost. To konkretno znači, identificiranje indirektnih i direktnih zapreka.

Solomon smatra da razlog slabosti socijalnog rada u bavljenju indirektnim i direktnim zaprekama moći proizlazi iz činjenice što je socijalni rad više usmjeren k mijenjanju pojedinca nego društvenih institucija (Payne, 1997.).

Zbog toga, drugi značajan aspekt prakse osnaživanja treba biti razvijanje strategija i djelovanje na području poboljšavanja usluga i smanjivanje negativnih vrednovanja od strane sustava.

Ciljevi osnaživanja su pomoći korisnicima (prema Gutiérrez, Parsons i Cox, 2003.):

1. vidjeti sebe kao uzročnog čimbenika u pronalaženju rješenja za vlastite probleme
2. da iskoriste znanje i vještine socijalnog radnika za svoju dobrobit
3. prepoznati socijalne radnike kao sebi ravne osobe i partnere u procesu promjene
4. uvidjeti strukturne prepreke kao složene, ali otvorene za promjenu.

Model prakse osnaživanja s potlačeninima Solomon vidi kao (prema Payne, 1997.; Robbins, Chatterjee i Canda, 1998.):

1. analizu moći, s posebnom pažnjom identificiranja izvora moći
2. uklanjanje izvora moći i pronalazak načina i podrške za uspješnije rješavanje problema
3. rad na negativnom vrednovanju samih potlačenih, kako bi povratili povjerenje u vlastite sposobnosti i vjerovanje u mogućnost osobnog utjecaja za promjenu.

Oslanjajući se na rad Barbare Solomon, druga značajna teoretičarka teorije osnaživanja u socijalnom radu, Judith Lee identificira tri komponente osnaživanja (1994., prema Robbins, Chatterjee i Canda, 1998.):

1. razvoj pozitivnijeg i snažnijeg ja
2. razvoj znanja i kapaciteta za kritičnije razumijevanje socijalnog i političkog okruženja (kritična svjesnost)
3. razvoj i njegovanje resursa i strategija, odnosno učinkovitija kompetencija za olakšavanje postizanja osobnih i kolektivnih ciljeva.

Lee i Gutiérrez (1994., 1990., prema Robbins, Chatterjee, Canda, 1998.) sugeriraju kako osnaživanje treba uključivati osobnu, interpersonalnu i institucionalnu, odnosno političku dimenziju.

Na osobnoj razini socijalni radnik pomaže pojedincu prepoznati izvor nemoćnosti te redefinirati sebe u pozitivnijem samoodređujućem svjetlu perspektive snage. Taj proces uključuje svjesnost o negativnim procjenama doživljenim u životu, te prepoznavanje indirektnih i direktnih zapreka koje priječe osobni i socijalni rast. Kroz samoreflektiranje i dijalog, negativne procjene i zapreke se izdvajaju, kako bi se otvorio prostor za rast pozitivnijih, otpornijih i snažnijih dijelova osobnosti.

Na interpersonalnoj razini (Gutiérrez, Parsons i Cox, 2003.) socijalni radnici koriste svoje znanje o razvoju snaga kod pojedinca, obitelji, grupe i zajednice kako bi pomogli ljudima da prevladaju potlačivanje. Solidarnost i međusobna podrška su neophodne u tom dijelu procesa osnaživanja. Također, važno je pomoći korisnicima razumjeti fizičke, psihološke i socijalne aspekte problema, razvijati nove vještine, kao što su zastupanje, samozastupanje i medijacija te pomoći im u organiziranju i korištenju grupa za pomoć i podršku.

Na institucionalnoj, odnosno političkoj razini (Robbins, Chatterjee i Canda, 1998.) zadatak je socijalnih radnika, pomoći pojedincima, grupama i zajednicama u razvoju znanja i vještina potrebnih za prepoznavanje i utjecaj na političke procese. Životne mogućnosti obespravljenih skupina ne mogu biti značajno poboljšane bez razmatranja problema i promjena na makro socijalnoj razini, odnosno razini politike.

Osnaživanje za djelovanje na makro razini podrazumijeva osnažene osobe ili grupe koje osjećaju da mogu zastupati političke promjene, informirati i educirati javnost o potlačenosti i nejednakosti, te poduzimati socijalne akcije s ciljem promjene, npr. na zakonodavnoj razini.

Proces osnaživanja završava s postizanjem povišene razine političke svijesti, motivacije i sposobnosti (Lee, 1994., prema Robbins, Chatterjee i Canda, 1998.).

Ovaj aspekt prakse osnaživanja uključuje organiziranje i razvoj zajednice kao i ciljano djelovanje kako bi se utjecalo na socijalnu politiku (Payne, 2005.). Ova razina podrazumijeva poduzimanje konkretnih socijalnih akcija ili drugih kolektivnih napora s ciljem zastupanja društvenih, političkih promjena. Građani neke zajednice ili grupe ljudi na nacionalnoj ili

internacionalnoj razini uključuju se u socijalne akcije i svojim specifičnim djelovanjem zagovaraju korist, interese i promjene za ljude u potrebi na političkoj razini (npr. Nacionalna ženska organizacija). Na političkoj razini osnaživanja (Gutiérrez, Parsons i Cox, 2003.) nužno je upoznati i kritički pristupiti razumijevanju političko-ekonomskog sustava i nacionalnih pitanja, artikulirati političku prirodu osobnih problema i dobro adresirati zahtjeve za promjenom.

Dobri primjeri takve prakse u nas su javne akcije i zagovaranje udruga civilnog društva i drugih organizacija za promicanje prava žena, djece, homoseksualaca, osoba s invaliditetom kao što su B.a.B.e., Autonomna ženska kuća, Iskorak, Hrabri telefon, Udruga za promicanje inkluzije i drugi.

Sadan (2004.) razmatra osnaživanje na tri razine:

1. Individualno osnaživanje - fokusirano je na ono što se događa na osobnoj razini u životu pojedinca.
2. Osnaživanje zajednice - naglašava važnost kolektivnih procesa i društvene promjene.
3. Osnaživanje kao profesionalna praksa - gdje se na osnaživanje gleda kao na sredstvo profesionalne intervencije za rješavanje socijalnih problema.

Individualno osnaživanje (Sadan, 2004.) je interaktivni proces koji se javlja između pojedinca i njegove okoline, tijekom kojeg se doživljaj sebe kao nevrjednog mijenja u prihvaćanje sebe kao asertivnog građanina sa socijalno političkom sposobnošću. Proces osnaživanja je aktivni proces. Njegova forma je određena okolnostima i događajima, ali bit je ljudsko djelovanje u smjeru promjene iz pasivnog u aktivno stanje. Proces donosi integraciju samoprihvatanja, samopoštovanja, samouvjerenosti, društveno i političko razumijevanje, te osobnu sposobnost preuzimanja značajnog dijela donošenja odluka i kontrole nad resursima u okolini. Osnaživanje je proaktivni koncept koji ohrabruje aktivni pristup životu.

Osnaživanje zajednice (Sadan, 2004.) je proces povećavanja kontrole ljudi kao kolektiva nad ishodima važnim za njihove živote. Osnaživanje zajednice je organizirano nastojanje ljudi koji, od početka siromašni u resursima i društvenim prednostima, pokušavaju utjecati na okolinu, postići veću kontrolu nad svojom situacijom kako bi poboljšali svoje mjesto, značaj i ulogu u širem društvenom kontekstu.

Rad u zajednici i poticanje socijalnih akcija jedan je od važnijih aspekata kritičkog socijalnog rada, a naročito u odnosu na samopomoć i osnaživanje. Razvoj socijalnih akcija u zajednici usko je povezan s protudiskriminacijskom praksom socijalnog rada. Upravo područje rada u zajednici i socijalnih akcija poduzimanih radi artikuliranja potreba žena, manjinskih etničkih skupina ili bilo kojih drugih tradicionalno obespravljenih skupina jedan je od značajnijih aspekata rada protiv potlaživanja (Payne, 2005.).

Uloga socijalnog rada u tom području znači poticati, ohrabrivati i pomagati organiziranje grupa za socijalnu akciju, podržavati ih u komunikaciji sa značajnim društveno-političkim institucijama radi postizanja veće razine prava i uključenosti u donošenju odluka

koje se tiču interesne skupine. Iako postoje razni pristupi organiziranju zajednice, modeli socijalne akcije i socijalnog zastupanja su učinkoviti u području rada s obespravljenim skupinama koje imaju potrebu javno zagovarati i izboriti veću razinu prava. Zbog toga što se socijalnom akcijom i socijalnim zastupanjem nastoji postići socijalna pravda osnaživanjem ljudi da progovore o svojim potrebama te da dobiju pristup društvenim resursima na načelima jednakosti. Nadalje, postizanje socijalne promjene kroz socijalno zastupanje zahtijeva aktivno sudjelovanje (1) ljudi koji su lišeni određenih povlastica, koji ne ostvaruju svoja prava ili su na neki drugi način marginalizirani i ranjivi i (2) stručnjaka ili socijalnih zastupnika koji su prepoznali problem te skupine kao društveni problem (Ajduković, 2003.).

Zajedničko povezivanje, aktivni doprinos u javnom zagovaranju važnih pitanja kroz organiziranu, interesnu skupinu ljudi doprinosi osnaživanju zajednice. Zanimljivo je da sistemske teorije u SAD-u razumijevaju socijalni rad na makro razini upravo kao uključivanje socijalnog rada u osnaživanje zajednice i progovaranje o mijenjanju socijalne politike putem socijalnih akcija (prema Payne, 2005.).

Osnaživanje kao profesionalna praksa (Sadan, 2004.) je profesionalno oruđe kojim se spontano ohrabruje proces osnaživanja, za one kojima je potrebna vanjska podrška kako bi se oslobodili bespomoćnosti kojoj su podređeni.

Osnaživanje kao profesionalna praksa uključuje (Sadan, 2004.) vrijednosti i vjerovanja profesionalnih djelatnika koji koriste metode osnaživanja; principe koji vode praksi osnaživanja te utječu na profesionalne ciljeve i dizajn socijalnih programa; ulogu profesionalnih djelatnika koji ohrabruju osnaživanje; izbor metoda intervencija te osnaživanje kao potreba samih pomagača.

Osnaživanje se može definirati kao mehanizam kroz koji osobe zadobivaju veću kontrolu nad svojim životom, kritičko razumijevanje sociopolitičkog okruženja i demokratsko sudjelovanje u životu svoje zajednice (Perkins i Zimmerman, 1995.).

Zimmerman (1995., prema Banyard i LaPlant, 2002.; Peterson i sur., 2005.) je razvio teoretski okvir osnaživanja kao specifičnog procesa i ishoda koji uključuje analizu na razini individue, organizacije i zajednice. Teoretski model psihološkog osnaživanja je multidimenzionalan. Uključuje intrapersonalnu, interakcijsku i ponašajnu komponentu.

Na individualnoj razini analize osnaživanje se može označiti kao psihološko osnaživanje. Zimmerman, ali i drugi autori (prema Peterson i sur., 2005.) smatraju da je psihološko osnaživanje mnogo više nego varijable ličnosti. Psihološko osnaživanje se odnosi na osobe i njihove vlastite snage za suočavanje, ali također i na uključivanje svijesti o ekološkim i strukturnim utjecajima. To znači da se u analizu osnaživanja na razini pojedinca razmatraju intrapsihičke varijable kao što su motivacija, samoučinkovitost i lokus kontrole, ali ih se stavlja u kontekst socijalnog (ekološkog) okruženja. Kritičko razumijevanje nečijeg socijalnog konteksta je jedan od važnijih elemenata psihološkog osnaživanja (Peterson i sur., 2005.).

M. Kletečki Radović: Teorija osnaživanja u socijalnom radu

Postoji značajna razlika između intrapersonalnih i interakcijskih komponenata psihološkog osnaživanja. Intrapersonalno psihološko osnaživanje podrazumijeva samopercepciju uključujući učinkovitost, kompetencije i »vlast nad sobom«. Samopercepcija je ključna jer promovira inicijativu ljudi kako bi unaprijedili proaktivno ponašanje neophodno za ciljano postignuće (Rappaport, 1984., prema Peterson i sur., 2005.).

Interakcijsko psihološko osnaživanje uključuje kritičku svjesnost i razumijevanje sociopolitičkog okruženja. Da bi ljudi zadobili kontrolu nad socijalnim okruženjem trebaju naučiti o njihovim mogućnostima u datom kontekstu, imati znanje o uzročnim činiteljima u zajednici koji potiču ili zaustavljaju snagu za preuzimanje kontrole te sakupiti izvore potrebne da bi se ostvarili zadani ciljevi (Paulhus, 1983., prema Peterson i sur., 2005.). Kritička svjesnost i razumijevanje ovih činitelja jesu preduvjet za uključivanje i poticanje socijalnih akcija s ciljem ostvarivanja javnih pitanja.

Ponašajna komponenta teoretskog okvira osnaživanja prema Zimmermanu podrazumijeva trenutne akcije, koje uključuju vještine suočavanja, uključenosti u organizacije i ponašanja koja mogu doprinijeti promjenama u zajednici (Bamyard i La Plant, 2002.). To može značiti uključiti se i razvijati razne akcije i vještine kao npr. kreirati i razvijati formalne grupe i organizacije za samopomoć, grupe za rješavanje problema, zagovaranje, pregovaranje, lobiranje, prikupljanje sredstava, razvoj organizacijskih vještina i sl. (Gutiérrez, Parsons i Cox, 2003.).

Glavni cilj osnaživanja, kako ga vidi Rees (prema Payne, 1997.), je socijalna pravda, mogućnost pružanja ljudima veće sigurnosti, političke i socijalne jednakosti kroz međusobnu podršku i zajedničko učenje građenjem malih koraka prema širim ciljevima.

Oснаživanjem se nastoji pomoći korisnicima u stjecanju moći za odlučivanje i djelovanje o vlastitom životu, na način da se smanjuje društveni utjecaj i osobne zapreke, te da se kod korisnika podrži postojeća snaga i osobna sigurnost u mogućnosti korištenja moći, kao i prenošenje moći iz okoline na korisnika (Payne, 2005.).

Croft i Beresford (1994., prema Payne, 2005.) smatraju kako je uopće uključivanje, participiranje korisnika, kao pristup iznimno važan, zato što ljudi žele i imaju pravo sudjelovati u donošenju odluka i postupaka koji se na njih odnose. Uključivanje korisnika odražava demokratsku vrijednost socijalnog rada. Povećana odgovornost vodi k učinkovitijim službama i pomaže u postizanju ciljeva socijalnog rada. Također, pomaže da se institucionalna diskriminacija dovede u pitanje.

Smatraju da se praksa uključivanja sastoji od četiri elemenata:

1. Osnaživanje - uključuje izazov opresiji i omogućava korisnicima donošenje odluka o stvarima koje na njih utječu.
2. Kontrola - uključuje definiranje osobnih potreba i utječe na donošenje vlastitih odluka i planiranje.

3. »Opremanje« korisnika osobnim izvorima za preuzimanje moći, razvijanjem povjerenja, samopoštovanja, samopouzdanja, očekivanja, znanja i vještina.
4. Organiziranje službi na način da su otvorene za uključivanje korisnika.

Preduvjet otvorenih i spremnih socijalnih službi za uključivanje korisnika u odlučivanje i suodlučivanje je svakako samouvid profesionalnih djelatnika u opresivniju prirodu tradicionalne prakse socijalnog rada, načine distribuiranja moći ustanove kojoj pripadaju i njih samih. Dio moći profesionalaca svakako proizlazi iz institucionalne uloge zaposlenika, odnosno nužnosti provođenja i predstavljanja politike ustanove kojoj pripada pojedini stručnjak. Rose (1990., 1992. prema Robbins, Chatterjee i Canda, 1998.), razmatrajući razne aspekte prakse osnaživanja, naglašava prije svega aspekt strukturnih moći, te moći socijalnih radnika kao pripadnika socijalnih ustanova ili organizacija. Upozorava na činjenicu da su korisnici prije no što su uključeni u definiranje njihovih potreba i ciljeva, prisiljeni na izbore koji su ograničeni mogućnostima ustanove, zakonodavstva ili općenito socijalne politike.

Važno bi bilo da profesionalni djelatnici, socijalni radnici, koji zastupaju i primjenjuju metode osnaživanja u praksi socijalnog rada, prvo identificiraju i analiziraju vlastite izvore moći na osobnoj, profesionalnoj i institucionalnoj razini kojoj pripadaju. Tek kada profesionalci imaju potpunu sliku vlastitih izvora moći i mogućih oblika potlačivanja koji iz toga proizlaze, te svijest, želju i spremnost za promjene u organizacijama s ciljem smanjivanja ili uklanjanja institucionalnih izvora moći, stvaraju se pretpostavke za istinsku praksu uključivanja. Ako praksa uključivanja znači zajedništvo, dijalog, podržavanje, a praksa osnaživanja »opremanje« resursima za preuzimanje odgovornosti i poduzimanje akcija s ciljem promjena, onda je to obostrana odgovornost i obostran zadatak, kako korisnika tako i socijalnih radnika.

Nekoliko izvora moći proizlazi iz odnosa socijalni radnik - korisnik:

1. moć ekspertize koja proizlazi iz specijaliziranog znanja
2. moć uvjeravanja koja proizlazi iz interpersonalnih vještina, uključujući sposobnost za razvoj empatije, povjerenja i povezanosti s korisnikom
3. moć resursa i usluga organizacije koje socijalni radnici kontroliraju
4. legitimna moć koja proizlazi iz dominantnih kulturoloških vrijednosti i autoritativnih normi (Hartman, 1993., Hasenfeld, 1987., prema Robbins, Chatterjee i Canda, 1998.).

OSNOVNI PRINCIPI PRAKSE OSNAŽIVANJA U SOCIJALNOM RADU

Socijalni rad usmjeren je pomaganju pojedincima i grupama da identificiraju, riješe ili umanje probleme koji nastaju uslijed neuravnoteženosti između okruženja i njih samih (Compton i Galaway, 1994.). S obzirom na profesionalnu usmjerenost, osnaživanje se

M. Kletečki Radović: Teorija osnaživanja u socijalnom radu

često opisuje kao središnji cilj i proces prakse socijalnog rada (DuBois i Miley, 1996., Gutierrez i Ortega, 1991., Hartman, 1993., Parsons, 1991., Pinderhughes, 1983., Saleebey, 1992., Solomon, 1976., Weick i Saleebey, 1995., prema Robbins, Chatterjee i Canda, 1998.).

Teorije osnaživanja uključuju nekoliko principa koji daju kontekst razumijevanju procjeni, strategijama i metodama u praksi (Lee, 1994., prema Robbins, Chatterjee i Canda, 1998.):

1. svako potlačivanje smatra se destruktivnim, te se socijalni radnici i korisnici trebaju boriti protiv svakog potlačivanja
2. socijalni radnici trebaju imati holističku, sistematsku i sveobuhvatnu viziju potlačivanja
3. ljudi imaju prirodenu sposobnost samoosnaživanja; socijalni radnici trebaju pomoći korisnicima, a ne sami preuzeti moć u određivanju pomažućih ciljeva i strategija
4. ljudi koji dijele zajedničko iskustvo međusobno su si potrebni kako bi »dosegnuli« osnaživanje
5. socijalni radnici trebali bi postići »ja i ja« odnos, odnos međusobnog poštovanja s korisnikom
6. socijalni radnici trebali bi ohrabrivati korisnika da ispričava svoju »priču«, te da odredi svoje težnje i životni smisao
7. socijalni radnici trebaju zadržati fokus na osobi kao pobjedniku, a ne kao žrtvi
8. socijalni radnici trebaju zadržati fokus na socijalnoj promjeni, a ne samo na poboljšanju simptoma ili ohrabrivanju konformističke prilagodbe.

Teorija osnaživanja usredotočena je na procjenu osobnih, interpersonalnih i političkih zapreka koje onemogućuju postizanje željenih ciljeva ljudi. Procjena, također, podrazumijeva prepoznavanje osobnih ciljeva, snaga i talenata korisnika, kao i društvene resurse i dostupne sustave podrške u njihovoj zajednici.

Praksa osnaživanja uključuje načine i metode kojima socijalni radnici u zajedničkom dijalogu s korisnicima rade na procjeni zapreka i identificiranju snaga za promjenu. Praksa orijentirana osnaživanju zahtijeva razvoj odnosa zajedništva i suradničkih strategija u kojima korisnici participiraju i imaju »zadnju riječ« u odlukama koje se odnose na njihov život. Ako profesionalci prihvate da ne znaju najbolje i ako prihvate otpustiti ulogu eksperta, tada će biti sposobni uključiti se u autentičan dijalog s potlačenima i biti spremni učiti od njih samih (Breton, 1994.). Najvažniji aspekt neautoritativnog pristupa prakse orijentirane osnaživanju je učiti da »...suradnja nije kontrola...« (Rappaport, 1985., prema Breton, 1994.)

Princip zajedništva u praksi orijentiranoj osnaživanju podrazumijeva napuštanje uloge eksperta od strane profesionalca, uključivanje u autentični dijalog s korisnikom, učiti od ranjivih korisnika, te razvijati ravnopravan odnos i suradničke strategije.

Spremnost socijalnih radnika na podjelu moći s korisnicima znači osnaživanje kako korisnika tako i samih sebe. U tom smislu, no razmatrajući koncept osnaživanja u širem kontekstu, Freire (2002.) zaključuje: »Jedino obespravljani, oslobađanjem sebe mogu osloboditi svoje tlačitelje.«.

Uloga profesionalaca u praksi orijentiranoj osnaživanju je biti partner, sudionik, suučitelj, su-istraživač, sklon dijalogu, biti osoba kritičkog oka, graditelj mostova, vodič, saveznik, ujednačivač moći, su-graditelj, su-aktivist, suradnik (Gutiérrez, 1990.).

Suština odnosa socijalni radnik - korisnik je dijalog, povjerenje, suradnja, neformalnost, iskrenost, otvorena komunikacija, dijeljenje moći i jednakost. Socijalni radnik nije ekspert, već suradnik u potrazi za rješenjima koja pokrivaju raspon od osobnih do strukturnih promjena (Robbins, Chatterjee i Canda, 1998.).

Razne metode i pristupi podržavaju osnaživanje korisnika. Od primarne je važnosti da socijalni radnik pruži korisniku osjećaj moći, kontrole i perspektive unutar pomažućeg odnosa. Korisniku takav pristup pruža priliku da gradi svoje osobne snage, te distribuira tu moć u širem društvenom okruženju. Cilj osnaživanja je poduzimanje konkretnih akcija za boljitak korisnika, a prvi korak je preuzimanje osobne odgovornosti za promjenu. Posebno je važno da su korisnici aktivno uključeni u proces pozitivnih promjena i promatranje korisnika kroz vizuru njihovih potencijala (Urbanc, 2006.).

Principi na kojima je potrebno graditi odnos pomagač - korisnik u praksi orijentiranoj osnaživanju su (Sadan, 2004.):

1. Različiti ljudi imaju različita rješenja za iste probleme. Važno je dosljedno slijediti raznolikost solucija i podržavati osobne snage onih kojima je pomoć potrebna i to koristeći različite pristupe, kako one profesionalne, tako i one koje »donosi« korisnik.
2. Suradnja između pomagača i korisnika je suština procesa osnaživanja. Korisnik u odnos donosi karakteristična znanja o njegovom životu i osobnom pogledu na njegov problem, a pomagač donosi ekspertno znanje koje proizlazi iz formalne edukacije i iskustvenog rada u praksi. Korisnik nije isključivo odgovoran za problem, ali je odgovoran za rješenja problema.
3. Poštovanje osobe u potrebi je osnova profesionalnog odnosa. Na korisnika se ne gleda kao na žrtvu i ovisnu osobu zato što je zatražila pomoć, već kao na osobu koja ima izražene potrebe za primanjem usluga profesionalnih servisa. Prihvatanje njihovog doživljaja samih sebe, znači prihvatiti njihovu interpretaciju realiteta. Uvažavanje osobe i prepoznavanje njihovih snaga potvrđuje njihovo postojanje i pridavanje važnosti njima samima.

Prema Završek, Zorn i Videmšek, (2002.) ključne faze procesa osnaživanja kao metode u socijalnom radu jesu:

1. Pridobivanje osjećaja da je osoba sposobna odlučiti o svojem životu. Socijalni radnici u ovoj fazi koriste vještine slušanja, aktivnog podržavanja, jezik razumljiv korisniku, te osiguravaju dovoljno prostora korisniku za iznošenje njegovog viđenja poteškoće.
2. Podrška da svoje odluke realizira u svakodnevnom životu. Potrebno je ohrabriti korisnike, skinuti teret osjećaja krivnje, informirati korisnike.
3. Podrška da se osoba odluči onako kako misli da je za nju najbolje. Korisnici imaju pravo na najrazličitiji izbor načina kako da zadovolje svoje potrebe, želje i vizije.

M. Kletečki Radović: Teorija osnaživanja u socijalnom radu

Autorice sugeriraju metodu izrade individualnog nacrtu, npr., za samostalno življenje, osobnog asistenta i sl., za svakog korisnika, prema osobnim preferencijama. Time korisnici sami usmjeravaju proces promjena u svom životu.

4. Spoznavanje društvenih i osobnih okvira. Spoznavanje institucionalne nejednakosti, dvostrukih mjerila, stereotipna društvena očekivanja.
5. Spoznavanje i razumijevanje društveno uvjetovanih strukturnih diskriminacija. Znanje nam daje moć. Razumijevanje učinaka strukturnih diskriminacija, samoizobrazba koja nam omogućuje spoznavanje životne situacije.
6. Povećanje veza u svojem životu. Povezivanje u grupe s obzirom da grupa ima drugu razinu moći. »Ako žele zadobiti moć, moraju se povezati«.
7. Podrška osjećaju samosvijesti, te podrška korisnicima kako bi počeli upotrebljavati moć koju imaju. Pomoći čovjeku da postane aktivan učesnik u procesu pomaganja, da iskustvo životnih kriza transformira u kreativnu moć. Osjećaj koristi je bit osnaživanja. Neka osnažen korisnik educira i osnažuje druge korisnike kao i stručnjake.

PROCES OSOBNOG OSNAŽIVANJA

Temeljna pretpostavka na kojoj je građena teorija osnaživanja u socijalnom radu je značajan utjecaj okoline i uvjeta života na razvoj pojedinca. Dakle, osoba se ne formira isključivo nasljeđem i uvjetima rasta i brige, već i mogućnostima i iskustvima u svijetu oko nje. Samim tim otvara se prostor za mijenjanje okolinskih uvjeta, ali i prostor u kojem osoba ima sposobnost donošenja odluka za ostvarivanje ciljeva i promjena važnih za njen život. Aktivan pristup životu, volja za utjecajem na okolinu s ciljem pozitivnih promjena na osobnoj, interpersonalnoj i političkoj razini, osnovno je polazište osnaživanja. No, iako proces osnaživanja ima dalekosežnije ciljeve i, kao što smo vidjeli, namjera osnaživanja je mijenjanje društvene stvarnosti u konačnici, sam proces treba biti započet na osobnoj razini.

Osnaživanje je individualni proces kojim osoba osigurava povećanu kontrolu nad svojim životom, te pozitivne promjene u kapacitetu i sposobnostima osobe koje se javljaju uslijed promjena u podršci unutar zajednice (Arai, 1997.a; Labonte, 1995., Lord, 1991., prema Arai, 1997.b). Osnaživanje prihvaća holistički pristup te prepoznaje da su psihološki, socijalni i ekonomski aspekti pojedinca međusobno povezani te da utječu na cjelokupno zdravlje i dobrobit pojedinca (Arai, 1997.a).

Osobno osnaživanje je proces osobnog rasta i razvoja. Ono uključuje razvoj socijalnih vještina i sposobnosti te pozitivno samoodređivanje, samopoštovanje, osjećaj korisnosti, samoučinkovitosti, što je povezano i sa stvarnim poboljšanjem u osobnom znanju, resursima i životnim mogućnostima.

Korisnici uključeni u programe koji se temelje na principima osnaživanja i uključivanja, svjedoče o osjećaju važnosti, korisnosti, svrhovitosti i mogućnostima utjecaja na promjene, ne samo na osobnom planu već i šire (Kletečki Radović, Urbanc i Delale, 2007.).

Proces osobnog osnaživanja korisnika sastoji se od četiri faze (Arai, 1997. b):

1. osvješćivanja
2. povezivanja i učenja
3. mobilizacije (poduzimanje koraka)
4. doprinosa (tablica 2.).

Tablica 2.

Mogući ishodi procesa osnaživanja te načini podrške tim promjenama (prilagođeno po Lordu, 1991., prema Arai, 1997.b)

Faze osnaživanja	Što se događa? (osobno djelovanje)	Individualni ishodi	Uloga osobe koja daje podršku
Doživljavanje nemoćnosti	• Socijalna izolacija • Nedostatak kontrole • Nereagirajuće društvene službe podrške	• Dugotrajna ovisnost • Nemogućnost utjecaja	• Ignoriranje kapaciteta i snaga • Obilježavanje i tretiranje svih pojedinaca jednako • Socijalna izolacija pojedinaca • Donošenje odluka za pojedinca
Osvješćivanje	• Odgovaranje na nove informacije • Sudjelovanje u krizi ili u životnoj tranziciji • Odgovaranje na promjenu situacije	• Svjesnost želje za promjenom • Moguće izražavanje ljutnje ili frustracije trenutnom situacijom • Početak razvoj novih vlastitih smjerova	• Odgovaranje na znakove spremnosti na promjenu (ljutnja, frustracija, izjava) • Stimulacija osvješćivanja putem vizijskog procesa • Davanje novih informacija ili objašnjenja pojedincu
Povezivanje i učenje	• Razvoj podražavajućih veza s ljudima • Povezivanje s resursima (financijskim, tehničkim, vokacijskim) • Širenje izbora i prilika	• Smanjena izolacija • Pojačano samopoštovanje • Poboľjšano samopoimanje • Širenje socijalne mreže	• Moralna ili praktična podrška • Promoviranje mentorstva • Pružanje potpore ili povezne uloge • Uloga informativnog resursa

Nastavak tablice 2.

Faze osnaživanja	Što se događa? (osobno djelovanje)	Individualni ishodi	Uloga osobe koja daje podršku
Mobilizacija / akcija	• Uključivanje u nove aktivnosti • Samoizražavanje • Uključivanje u nove socijalne grupe	• Pojačavanje osjećaja kompetentnosti • Povećana sfera sudjelovanja • Proširenje ishoda iz faze povezivanja i učenja	• Podrška sudjelovanju pojedinca u novim aktivnostima i socijalnim grupama • Ohrabrenje
Doprinos	• Osjećaj prihvaćenosti kao aktivnog, doprinosećeg člana zajednice	• Osjećaj spajanja i prihvaćenosti • Utjelovljenje ishoda iz prethodnih faza u vlastito cjelokupno samopoimanje	• Ohrabivanje razvoja, nastavljanje s podrškom samo ako je potrebna

1. Faza osvješćivanja

Proces osnaživanja započinje individualnim razvojem svjesnosti o želji za promjenom. Kako je navedeno u tablici 2., npr. osoba s invaliditetom može reagirati na novu informaciju (mogućnost nezavisnog života u zajednici), na novu situaciju (promjena posla ili promjena u životnim okolnostima) ili na životne promjene (bolest ili smrt roditelja). Često osvješćivanje osobe može biti popraćeno izražavanjem ljutnje ili frustracije kao odgovora na neki događaj. Rezultat faze osvješćivanja je spremnost pojedinca da prihvati i razvije nove smjerove za sebe. Pokazalo se da razvoj jasne vizije ciljeva i želja u fazi osvješćivanja dovodi do većeg uspjeha u nošenju s frustracijama koje se pojavljuju kasnije u procesu osnaživanja (tj. osoba će vjerojatno izdržati), a stoga i do većeg uspjeha i jačeg osnaživanja na kraju (Arai, 1997b.).

2. Povezivanje i učenje

Temeljem svjesnosti o potrebi i želje za promjenom, u drugoj fazi pojedinac počinje proces povezivanja s drugim pojedincima, grupama i resursima te usvaja nove vještine ili informacije (Lord, 1991., prema Arai, 1997.b) Ishod ove faze je sposobnost pojedinca da proširi svoje prilike i izbore. Ovisno o potrebama pojedinca te željenim promjenama, povezivanje i učenje će uzeti velik broj različitih oblika (vidi tablica 2.). Za pojedince koji

žele novi posao, ovaj proces bi mogao uključivati povezivanje s ljudima koji će im pomoći pronaći novi posao. Za osobu koja želi razviti značajnije socijalne veze, proces bi mogao uključiti potragu za mjestom gdje se može baviti svojim hobiem ili potragu za načinom povezivanja s ljudima sa zajedničkim interesima. U fazi povezivanja i učenja, nužna je individualizirana podrška.

U fazi povezivanja i učenja socijalni radnik ili drugi stručni djelatnik bit će pomagač u povezivanju pojedinca s praktičnim i socijalnim resursima. Dakle, nužno su neophodni profesionalci i praktičari koji su sposobni pomoći stvarati veze. Ishod ove faze je početak povećanja socijalne mreže pojedinca, smanjen osjećaj izolacije te pojačano samopoštovanje i samopoimanje (vidi tablica 2.)

3. Mobilizacija / akcija

Kako ljudi usvajaju nove vještine, skupljaju nove informacije, povezuju se s ljudima sa sličnim interesima, sve su spremniji poduzeti određene korake (vidi tablica 2.). Uloga socijalnog radnika je podrška tom djelovanju, akciji te sudjelovanje putem ohrabivanja, te nastavak podupiruće i povezne uloge iz prethodne faze. Faza mobilizacije ili akcije uključuje individualno sudjelovanje u području željene promjene. To znači da bi osoba mogla sudjelovati u aktivnostima ili socijalnim grupama ili da će čuvati dobar posao. Ovakvo sudjelovanje može dovesti do povećanog osjećaja kompetentnosti te proširenju mogućnosti za sudjelovanje. Uspješno sudjelovanje uzrokuje osjećaj »hej, ja to mogu!«, što zauzvrat pojačava samopoštovanje te može potaći pojedinca na daljnje akcije.

4. Doprinosa

Završna faza procesa osnaživanja uključuje integraciju vještina, znanja i resursa stečenih u prethodnim fazama u pojedinčev svakodnevni život. Primjerice, ako je proces osnaživanja bio usmjeren na sposobnost pojedinca da donosi vlastite odluke o tom kako bi trebalo biti kod kuće, tad te vještine može prenijeti na radno mjesto. Kao drugi primjer, prijateljstva razvijena u socijalnim grupama mogu dovesti do tog da dva pojedinca saznaju da dijele još neke interese te stvore planove o sudjelovanju u toj aktivnosti. Kako je navedeno u tablici 2., u toj fazi pojedinci počinju doživljavati osjećaj pripadnosti i prihvaćenosti te sposobnost doprinosa zajednici. Uloga socijalnog radnika je ohrabivanje daljnjeg razvoja te nastavak podrške samo ako je ona potrebna.

Osnaživanje je proces koji traje i mijenja se. Primjerice, osoba može razviti svijest o želji za promjenom u uvjetima stanovanja te započeti proces promjene u tom području. Slijedeće godine osoba može shvatiti da više ne uživa u poslu ili u dnevnom programu. Proces osnaživanja će se vratiti u prethodne faze (osvješćivanje, povezivanje i učenje) dok će se osoba povezivati s resursima i razvijati vještine da bi stvorila promjenu u ovom

području. Kao rezultat toga, uloga socijalnog radnika se konstantno mijenja s procesom osnaživanja jedinstvenim za svakog pojedinca.

Osnaživanje je doživotan proces pozitivnih promjena pojedinačne psihološke dobrobiti (samopoštovanja, samopoimanja), razvoja svrsishodnih socijalnih veza (prijateljstva, neformalne i formalne podrške) te potrage za pozitivnim iskustvima kroz slobodno vrijeme, posao ili ostale domene. Ljudi razvijaju pozitivno samopoimanje kako dolaze u kontakt s podražavajućim osobama te doživljavaju uspjeh i prihvaćanje u raznim aspektima svog života.

Ipak, treba naglasiti da osnaživanje nije servis, usluga koja se može dati, niti postoji krajnja točka u kojoj se može ustvrditi da je osoba osnažena (Lord, 1991., prema Arai, 1997.b).

UMJESTO ZAKLJUČKA

Teorija i praksa osnaživanja usko je povezana s vrijednostima socijalnog rada koje se temelje na tradicionalnoj posvećenosti radu za socijalnu pravdu i socijalnu promjenu, posebice za marginalizirane i obespravljene ljude.

Prepoznaje se osnovno polazište socijalnog rada, a to je promatrati osobu u njezinom društvenom okruženju. Teorije osnaživanja pokušavaju povezati mikro, mezo i makro razine socijalnog sustava (Robbins, Chatterjee i Canda, 1998.). Govoreći o osobnom osnaživanju, teorija osnaživanja naglašava kako osobne probleme i uspjehe treba razumijevati unutar konteksta socijalne i političke dinamike moći. Ključno je prepoznati povezanost između osobnih problema i strukturnih, direktnih i indirektnih zapreka. Osobno osnaživanje je nužan preduvjet osnaživanja zajednice. Osnaživanjem se pokreću procesi promjene na sve tri razine analize. Prema teoriji osnaživanja, makro razina društvene promjene zahtijeva usklađivanje osobne i interpersonalne razine s političkom razinom. Zajedničko osnaživanje se razvija kad ljudi zajedno poduzmu mjere za prevladavanje prepreka te postizanje socijalne promjene (Staples, 1990., prema Robbins, Chatterjee i Canda, 1998.).

Suvremeni teorijski pravci i praksa socijalnog rada, a tako i teorija osnaživanja, počivaju na neprihvatanju koncepta nemoćnosti, već snažno podupiru perspektivu snage, povjerenja u kapacitete i resurse pojedinaca i zajednice. Potencijali za pozitivne promjene postoje u svakoj osobi, polazište je teorije osnaživanja.

Osnova procesa osnaživanja je građenje pomažućeg odnosa korisnik - socijalni radnik na temeljima zajedništva, suradnje, povjerenja i dijeljenja moći. Aktivno uključivanje korisnika u proces planiranih promjena podrazumijeva da korisnik identificira izvore nemoći, sam definira problem i moguća rješenja poteškoće koja su iz njegove perspektive ostvariva te da se ohrabruju pozitivni kapaciteti korisnika. Osnaživanjem pomažemo čovjeku spoznati društvenu stvarnost, te ga podržavamo u razvoju takvih sposobnosti s kojima može proširiti svoj utjecaj, kao i sposobnosti za upotrebu moći u svom socijalnom okruženju.

Osnaživanjem jačamo osjećaj samosvijesti i potičemo osobu da koristi vlastite snage i kapacitete za promjenu. Moć u profesionalnom odnosu nije isključivo na strani stručnjaka već se nalazi u odnosu ravnopravnog dijeljenja i mijenjanja s korisnikom. Zadobivenu moć osoba koristi za sebe, za potporu drugim korisnicima i za socijalnu akciju (Zaviršek, Zorn i Videmšek, 2002.).

Praksa osnaživanja naglašava važnost dobrobiti ljudi, a možda najveći doprinos dobrobiti je posjedovanje osjećaja kontrole nad svojim životom, osjećaja svrhe i pripadanja, te temeljno zadovoljstvo samim sobom i svojim postojanjem (Cowan, 1991., prema Robbins, Chatterjee i Canda, 1998.).

Teorija osnaživanja u socijalnom radu predstavlja važnu bazu za razumijevanje društvene pravde, ljudske snage i otpornosti u suočavanju s potlačenosti i diskriminacijom. Praksa osnaživanja dala je veliki doprinos u pomaku korisnika u pomažućem odnosu iz pasivnog ka aktivnom sudioniku, ka osobi kojoj pripada moć i koja koristi moć s ciljem boljitka kako na osobnoj, tako i na razini društva u cjelini.

LITERATURA

1. Ajduković, M. (2003). Socijalna akcija u zajednici. U: Ajduković, D. (ur.), **Socijalna rekonstrukcija zajednice: Psihološki procesi, rješavanje sukoba i socijalna akcija**. Zagreb: Društvo za psihološku pomoć, 271-307.
2. Ajduković, M. (1997). **Grupni pristup u psihosocijalnom radu**. Zagreb: Društvo za psihološku pomoć.
3. Arai, S. (1997a). Building communities through leisure: Citizen participation in a healthy community initiative. **Journal of Leisure Research**, 29 (2), 167-182.
4. Arai, S. (1997b). Empowerment: From the theoretical to the personal. **Journal of Leisurability**, 24 (1), preuzeto sa www.lin.ca/jol-vol24-no1.
5. Banyard, V.L & LaPlant, L.E. (2002). Exploring links between childhood maltreatment and empowerment. **Journal of Community Psychology**, 30 (6), 687-707.
6. Breton, M. (1994). On the meaning of empowerment and empowerment - Oriented social work practice. **Social Work with Groups**, 17 (3), 23-37.
7. Butler, S. & Wintram, C. (2005). **Feministički grupni rad**. Zagreb: Centar za žene žrtve rata.
8. Compton, B. R. & Galaway, B. (1994). **Social Work Processes**. Pacific Grove: Brooks and Cole Publishing Company.
9. Freire, P. (2002). **Pedagogija obespravljenih**. Zagreb: Odras - Održivi razvoj zajednice.
10. Gutiérrez, L. M. (1990). Working with women of color. A perspective. **Social Work**, 35 (2), 149-153.
11. Gutiérrez, L. M. (1995). Understanding the empowerment process: Does consciousness make a difference? **Social Work Research**, 19 (4), 229-237.

12. Gutiérrez, L. M., Parsons, R. J. & Cox, E. O. (2003). **Empowerment in Social Work Practice. A Sourcebook**. Belmont: Wadsworth - Thomson Learning.
13. Haralambos, M. & Holborn, M. (2002). **Sociologija: Teme i perspektive**. Zagreb: Golden marketing.
14. Hipillito-Delgado, C. & Lee, C. C. (2007). Empowerment theory for the professional school counselor: A manifesto for what really matters. **Professional School Counseling**, 10 (4), 327-332.
15. Hyung Hur, M. (2006). Empowerment in terms of theoretical perspectives: Exploring a typology of the process and components across disciplines. **Journal of Community Psychology**, 34 (5), 523-540.
16. IASSW & IFSW (2004). Ethics in social work, Statement of principle. (preuzeto sa <http://www.ifsw.org/en/p38000324.html>)
17. Kletečki Radović, M., Urbanc, K. & Delale, E. A. (2007). **Kaj lahko uporabniki storitev povejo o poučevanju delovne prakse v socialnem delu**. Izlaganje na 3. kongresu socialnega dela, Slovenija, Maribor, 10. - 12. 10. 2007.
18. Leung, L. C. (2005). Empowering women in social work practice: A Hong Kong case. **International Social Work**, 48 (4), 429-439.
19. Nachshen, J. S. (2004). Empowerment and families: Building bridges between parents and professionals, Theory and research. **Journal on Developmental Disabilities**, 11 (1), 67-76.
20. Payne, M. (1997). **Modern Social Work Theory** (2nd edition). London: Macmillan Press.
21. Payne, M. (2005). **Modern Social Work Theory** (3rd edition). Chicago: Lyceum books.
22. Perkins, D. & Zimmerman, M. (1995). Empowerment theory, Research and application. **American Journal of Community Psychology**, 23 (5), 569-579.
23. Peterson, N. A., Lowe, J. B., Aquilino, M. L. & Schneider, J. E. (2005). Linking social cohesion and gender to intrapersonal and interactional empowerment: Support and new implications for theory. **Journal of Community Psychology**, 33(2), 233-244.
24. Ritzer, G. (1997). **Suvremena sociologijska teorija**. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
25. Robbins, S. P., Chatterjee, P. & Canda, E. R. (1998). **Contemporary Human Behavior Theory: A Critical Perspective for Social Work**. Boston, London, Toronto, Sydney, Tokyo, Singapore: Allyn and Bacon.
26. Sadan, E. (2004). **Empowerment and Community Planning: E - book**. (www.mpow.org/elisheva_sadan_empowerment_intro.pdf)
27. Smale, G., Tuson, G. & Statham, D. (2000). **Social Work and Social Problems: Working towards Social Inclusion and Social Change**. Houndmills: Palgrave.
28. Tew, J. (2006). Understanding power and powerlessness. **Journal of Social Work**, 6 (1), 33-51.
29. Urbanc, K. (2006). **Izazovi socijalnog rada s pojedincem**. Zagreb: Alinea.
30. Zaviršek, D., Zorn, J. & Videmšek, P. (2002). **Inovativne metode v socialnem delu**. Ljubljana: Študentska založba scripta.

Marijana Kletečki Radović

University of Zagreb

Faculty of Law

Department of Social Work

THEORY OF EMPOWERMENT IN SOCIAL WORK

SUMMARY

Modern social work is marked by the development of theories that are centered on the issues of social inequality, deprivation of rights and differences of some individuals, groups or communities in society. Theory of empowerment in social work is one of the theories that attempt to answer the aforementioned issues and actualize social action of the people lacking an equal share of valued resources with the aim of achieving a higher level of social justice in society. It is oriented towards the promotion of human empowerment.

Empowerment is understood as an intentional process that includes the initiative and action of persons in gaining power, taking over control in their lives and gaining a greater access to social resources with the aim of achieving personal and collective goals. In the process of empowerment, we are helping users to become aware of and critically understand structural inequalities and obstacles, and support them in the development of those skills and actions through which they can more considerably expand their influence and power in society. An important aspect of the process of empowerment is the final results of empowerment that leads to changes in the approach to social resources and to an increased social power of deprived individuals, groups or communities.

This paper presents the historical context of the empowerment theory, basic concepts for understanding the theory and practice of empowerment in social work, as well as fundamental provisions of the theory. Special attention is given to the principles that form the basis for the practice of empowerment in social work and the process of personal empowerment. Personal empowerment is considered as a necessary, but only one constituent part of the overall process of empowerment that includes the level of community and society as a whole.

Key words: *theory of social work, social work practice, empowerment, process of personal empowerment*